
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 658.167(43)

Л. О. Коваленко, к. е. н., професор,
В. О. Лук'яненко, магістр**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ
САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ**

Анотація. У статті обґрунтовано поняття механізму фінансової санації підприємств. Досліджено сутність санації, етапи фінансової санації, запропоновано систему санаційних заходів. Розглянуто нормативно-правові акти, якими регулюються справи про банкрутство та фінансова санація. Визначено основні підсистеми механізму фінансової санації підприємств.

Ключові слова: санація; механізм фінансової санації; санаційні заходи; банкрутство.

Л. А. Коваленко, к. э. н., профессор,
В. О. Лукьяненко, магистр**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕХАНИЗМА ФИНАНСОВОЙ
САНАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Аннотация. В статье обосновано понятие механизма финансовой санации предприятий. Исследована сущность санации, этапы финансовой санации, предложена система санационных мероприятий. Рассмотрены нормативно-правовые акты, которыми регулируются дела о банкротстве и финансовая санация. Определены основные подсистемы механизма финансовой санации предприятий.

Ключевые слова: санация; механизм; финансовой санации; санационные мероприятия; банкротство.

L. O. Kovalenko, Candidate of Economic Sciences,
Professor,
V. O. Lukiiianenko, Master**METHODOLOGICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE MECHANISM OF FINANCIAL
SANATION OF ENTERPRISES**

Abstract. In the article the concept of the mechanism of the financial sanitation of enterprises. The essence of the sanitation, stages of financial sanitation, the system of sanitation measures. Considered regulations governing the bankruptcy proceedings and financial sanitation. The basic mechanism subsystems financial of sanitation of enterprises.

Keywords: sanitation; mechanism of financial sanitation; sanitation measures; bankruptcy.

Актуальність теми дослідження. За останні часи в Україні і світі в цілому спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості фінансово-неспроможних підприємств. Згідно даних офіційної статистики за першу половину 2016 року питома вага збиткових підприємств промисловості України становила 37,1% від їх загальної кількості. Обсяг збитків цих підприємств склав 54,6 млрд грн, що обумовила загальний від'ємний фінансовий результат по промисловості в обсязі 5,8 млрд грн збитків [4]. Критичний фінансово-економічний стан підприємств України об'єктивно зумовлює необхідність підвищення значення досліджень науково-методичних засад проведення санаційних заходів, спрямованих на подолання фінансово-економічної кризи на підприємствах та відновлення їх успішного функціонування.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Постановка проблеми. Фінансово-економічна та політична кризи, воєнні дії на Сході країни негативно вплинули на ділову активність промислових підприємств в результаті втрати ринків збуту, порушення виробничо-комерційних зв'язків між підприємствами, різкого зниження попиту на продукцію з боку населення, знецінення національної валюти, тощо. Як наслідок для багатьох підприємств актуалізувалось питання розробки політики антикризового управління та національного оздоровлення. У зв'язку з цим вважаємо важливим напрямком дослідження науково-методичних засад розробки санаційної програми та механізму її впровадження для підприємств промисловості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у розробку фундаментальних та прикладних основ фінансової санації підприємств зробили зарубіжні економісти Е. Альтман, У. Бівер, С. Беляєв, М. Гелінг, Г. Джойл, Н. Здравомислов, Г. Кадиков, Б. Колапс та ін. Наукові пошуки в цьому напрямку також висвітлені в сучасній вітчизняній економічній літературі. Це стосується, зокрема, праць Є. Андрущак, Т. Бень, І.О. Бланка, В. Бугаєва, В. Василенка, С. Довбні, В. Євтушевського, І. Зятковського, М. Крупки, О. Мозенкова, А. Поддєрьогіна, О. Терещенка, С. Юрія та інших авторів. Однак сучасні тенденції розвитку кризових явищ в економіці України вимагають подальшого дослідження прикладних аспектів проведення санації промислових підприємств. Враховуючи важливість напрацювань у теоретико-методологічній базі фінансової санації підприємств, варто відзначити, що окремі теоретичні, методичні й практичні аспекти залишаються недостатньо розробленими, переважає фрагментарний аналіз та вибірковий підхід щодо висвітлення окремих аспектів її інструментарію.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення причин фінансової кризи на підприємствах та обґрунтування науково-методичних засад розробки механізму фінансової санації.

Виклад основного матеріалу. Ринкова система господарювання зумовила значні зміни умов і принципів діяльності підприємств. Поруч із елементами її позитивної структурної перебудови триває загострення економічних проблем господарювання, серед яких можна виділити обмеженість фінансових ресурсів та відсутність досвіду управління ними, конфліктність інтересів, нестабільність фінансово-економічних умов господарювання, суб'єктивність визначення пріоритетів розвитку та невідповідність фінансових рішень можливостям підприємств.

У першому півріччі 2016 року великі та середні підприємства України зазнали збитків на 103 млрд грн. Найбільш збитковими в першій половині року виявилися промислові підприємства. Втрати промислових підприємств становлять 54 млрд грн [3].

Згідно даних табл.1 з 2013 року по 2016 рік промисловість демонструє від'ємний фінансовий результат діяльності підприємств.

Таблиця 1

Чистий прибуток (збиток) промислових підприємств України за 2011-2016* роки, млн. грн

Рік	Фінансовий результат (сальдо)	Темп росту, %	Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток	Темп росту, %	Фінансовий результат підприємств, які одержали збиток	Темп росту, %
2011	31961,6	-	82204,1	-	50242,5	-
2012	2592,4	8,1	67565,4	82,2	64973,0	129,3
2013	-4181,1	-161,3	64470,8	95,4	68651,9	105,6
2014	-178730,9	4274,7	59910,7	92,9	238641,6	347,6
2015	-188267,9	105,3	75334,3	125,7	263602,2	110,5
2015'	-84684,7	-	55967,8	-	140652,5	-
2016*	-5803,6	6,8	48845,2	87,3	54648,8	38,8

'Дані за січень-червень 2015 року

*Дані за січень-червень 2016 року

Джерело: за даними [4]

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Починаючи з 2011 року спостерігається тенденція зниження обсягів прибутку отриманого підприємствами України, а з 2013 року загальна сума збитків значно перевищує отримані прибутки. Так сума збитку у 2014 році зросла у 42,7 рази порівняно з 2013 роком. Оскільки дані про збитки за 2016 рік наведені за півроку, не можливо підтвердити або заперечити продовження тенденції до наростання збитків. Хоча порівнюючи результати за півріччя 2016 р. з півріччям 2015 р. спостерігається тенденція до зменшення збитковості промислових підприємств.

Основними факторами, які обумовили зниження фінансових результатів діяльності підприємств промисловості є:

- 1) нестабільна політична ситуація в країні та воєнні дії на Сході;
- 2) зниження платоспроможного попиту населення та обмеження економічних зв'язків з іншими країнами;
- 3) інфляційні процеси та знецінення національної грошової одиниці;
- 4) не стабільність податкового законодавства, прорахунки грошово-кредитної політики НБУ та бюджетної політики уряду;
- 5) корупційні явища в економіці та значний обсяг «тіньового» сектору;
- 6) недосконала регуляторна політика щодо ведення бізнесу.

Відсутність належної практики договірної дисципліни зумовлює виникнення нестабільних фінансових ситуацій та поглиблення неплатоспроможності, що призводять до значного збільшення числа низькорентабельних, збиткових підприємств. Все це зумовлює необхідність застосування спеціальних механізмів стабілізації фінансової системи підприємств, серед яких чільне місце належить фінансовій санації, яка забезпечує відновлення фінансової стійкості підприємств в цих умовах, дозволяє перерозподіляти обмежені ресурси для ефективного їх використання, а також є засобом захисту майнових прав власників.

Основними причинами неплатоспроможності підприємств є дефіцит фінансових ресурсів, висока вартість їх залучення, не конкурентоспроможність продукції в результаті її високої собівартості, застаріла технологічна база на багатьох підприємствах, що в кінцевому підсумку призводить до незапланованих витрат та неотримання очікуваного фінансового результату. Як наслідок, неплатоспроможність може стати підставою для оголошення підприємства банкрутом. Для запобігання цього необхідно впроваджувати процес санації.

Проведення у справах про банкрутство та фінансова санація регулюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Господарським процесуальним кодексом України, Цивільним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» санація — це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, заходів, спрямованих на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності [1].

Відповідно до даних, зібраних за методологією рейтингу Doing Business, серед усіх компонентів рейтингу в Україні найгірший стан справ з врегулюванням процедури неплатоспроможності. Так, середня тривалість процедури банкрутства підприємства, описаного методологією рейтингу, складає 2,9 років (для порівняння, у розвинених країнах- членах ОЕСР – 1,7 роки), а її вартість – 42% від вартості майна боржника (9% для країн-членів ОЕСР). Проте найбільшим шоком є показник коштів, які вітчизняна процедура банкрутства забезпечує повернення кредиторів – 8,3%. За цим показником Україна ділить з Камбоджею 161-162 місце серед 165 країн, у яких існує судова процедура банкрутства. Гірше, ніж у нас, складається ситуація для кредиторів лише у Центральноафриканській Республіці, Сполучених Штатах Мікронезії, Венесуелі та Бурунді. Трохи кращим, ніж у нас, є результат Сурінаму, Ліберії, Домініканської Республіки, Томе і Прінсіпі та Сьєра Леоне [2].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

При цьому не варто думати, що українське законодавство є вкрай недосконалим та примітивним. Навпаки, у профільному Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» формально присутні майже усі інститути, притаманні розвиненим країнам з ефективною системою банкрутства. Однак, недосконале формулювання певних положень закону та, особливо, його імплементація, зводить нанівець будь-які інноваційні потуги законодавців.

Однією з головних проблем банкрутства в Україні є те, що у таку процедуру, як правило, вступають підприємства, які уже тривалий час є неплатоспроможними, та з яких уже виведені усі більш-менш ліквідні активи. Як наслідок, більшість кредиторів залишаються ні з чим, а процедура банкрутства їх проблем не вирішує.

Як правило, у світовій практиці ця проблема вирішується таким чином: на керівника підприємства у випадку появи перших ознак неплатоспроможності покладається чіткий обов'язок звернутися до суду зі заявою про банкрутство очолюваного ним підприємства. Спроба впровадження такого підходу була зроблена і у вітчизняному Законі про банкрутство, однак вона виявилася невдалою, оскільки закон не встановлює ані строків такого звернення, ані відповідальності за недотриманням такого обов'язку. Як результат, положення закону про обов'язкове звернення боржника до суду фактично не функціонують.

Цю проблему частково може вирішити законопроект № 3132, який знаходиться на розгляді парламенту: він встановлює строк, упродовж якого орган управління боржником буде зобов'язаний подати заяву до суду про неплатоспроможність. Однак, у цьому документі, як і раніше, ефективна система санкцій за недотримання відповідного правила відсутня.

Цікавою у даному аспекті може бути практика деяких західних країн, у яких керівник, який приховав неплатоспроможність свого підприємства та не звернувся із заявою до суду, несе солідарну відповідальність за боргами такого підприємства усім своїм майном [2].

Для виведення підприємства з фінансової кризи необхідно своєчасно здійснювати діагностику проблеми його неплатоспроможності, а також розробити єдиний методологічний підхід щодо виявлення кризи розвитку підприємства та механізм проведення фінансової санації.

Механізм фінансової санації – це система законодавчого регульованих форм, методів і інструментів регулювання процесів фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання з метою відновлення їх платоспроможності. На рис.1 представлені основні підсистеми механізму фінансової санації. Механізм фінансової санації направлений на досягнення її мети. Він має функціонально-цільову структуру, складовими якої є організаційно-правове, інформаційне та фінансове забезпечення, а також рівнозначні методи і важелі, що реалізують послідовні і взаємопов'язані фінансові операції, результатами яких є мобілізація резервів фінансового забезпечення відновлення платоспроможності та досягнення прибутковості промислових підприємств.

Механізм санації підприємства передбачає здійснення всебічного ґрунтового аналізу діяльності, визначення основних цілей та розробку концепції санації, містить систему прийняття раціональних санаційних рішень та важелів контролю за виконанням санаційної процедури.

Науково-методологічним підґрунтям механізму фінансової санації є сукупність принципів його реалізації: 1) узгодження норм законодавчого регулювання з практикою провадження процесів фінансового оздоровлення підприємства; 2) забезпечення балансу загальнодержавних інтересів з регіональними та локальними інтересами суб'єктів санації; 3) забезпечення селективної санаційної підтримки підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки країни; 4) моніторинг фінансового стану підприємств та матеріальна відповідальність керівників за приховування ознак фінансової кризи, або навмисне доведення підприємства до кризового стану; 5) забезпечення прозорості санаційного процесу та процедур банкрутства.

Враховуючи даний підхід, етапи фінансової санації необхідно здійснювати у такій послідовності:

1) визначення цілей санації (відновлення поточної платоспроможності, фінансова стабілізація в довгостроковому періоді тощо);

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

- 2) аналіз фінансово-економічного стану, оцінка ступеня кризи та факторів впливу;
- 3) розробка програми санації (санаційні заходи);
- 4) обґрунтування джерел залучення фінансових ресурсів;
- 5) координація учасників санаційного процесу;
- 6) контроль за реалізацією програми заходів.

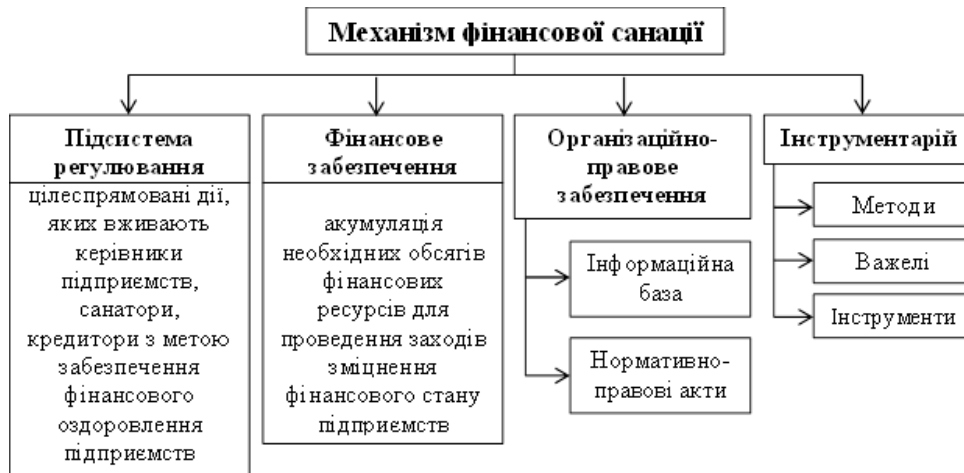

Рис. 1. Механізм фінансової санації

Дана проблема була досліджена нами на базі підприємства ПАТ «Чернігвізгаз», яке за останні роки отримало від'ємний фінансовий результат. Якщо в 2011 - 2012 роках підприємство отримувало прибутки (180526 тис грн та 3105 тис грн, відповідно), то на протязі 2013 - 2015 років обсяг збитків зріс з 99171 тис грн. до 101584 тис грн. відповідно.

Основною причиною збиткової діяльності стало суттєве скорочення обсягів розподілу природного газу в регіоні, що призвело до недоотримання 47,7 млн грн планової тарифної виручки. Так, в 2015 році в Чернігівській області було використано 586 млн м³ газу, що на 21 млн м³ менше порівняно з річним обсягом затвердженим в структурі тарифу і на 17,9% (або на 127,6 млн м³) менше ніж 2014 році.

Попри скорочення фінансових надходжень, протягом року «Чернігвізгаз» інвестував в газотранспортну систему 16,2 мільйонів гривень. На обслуговування було прийнято майже 28 км новозбудованих газогонів та газопроводів-вводів, газифіковано близько 1,5 тис помешкань, безкоштовно обладнано лічильниками газу 3,5 тис квартир. Планово-технічним обслуговуванням побутових газових приладів охоплено понад 196 тис домогосподарств, виконано 12,2 тис заявок по витокам газу, видано 727 технічних умов на газифікацію. Окрім цього, компанією забезпечено належний рівень відрахувань до бюджетів, не допущено заборгованості по виплаті заробітної плати. Компанія планує продовжити роботу спрямовану на реалізацію проектів модернізації та технічного переоснащення, зменшення втрат газу, контролю за організацією належного виконання інвестиційної програми, підвищення промислової безпеки [5].

Фінансування витрат на обслуговування, модернізацію та реконструкцію та розширення газотранспортної системи при діючих тарифах на розподіл природного газу ускладнили фінансовий стан підприємства, але вони необхідні для утримання газових мереж в належному технічному стані і в подальшому забезпечать стабільність функціонування підприємства і зростання обсягу послуг.

Враховуючи соціальне і економічне значення даного підприємства механізм фінансової санації повинен спрямовуватись на забезпечення фінансової стабілізації підприємства у довгостроковій перспективі за рахунок реалізації внутрішніх резервів використання економічного по-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

тенціалу та залучення зовнішніх джерел фінансування, у тому числі коштів державного/місцевих бюджетів. Можна виділити два блоки заходів:

1. Скорочення і раціоналізація витрат за рахунок:
 - підвищення якості фінансового менеджменту;
 - оптимізація адміністративних, матеріальних, технологічних витрат та інших, які завуальовані у вигляді фінансової допомоги;
 - підвищення ефективності виробництва за рахунок збільшення обсягів реалізованих послуг та рентабельності іншої діяльності;
 - здійснення заходів по зменшенню рівня комерційних втрат природного газу та дотримання дисципліни газоспоживання;
 - обрахування обґрунтованого рівня тарифів на транспортування та постачання природного газу для забезпечення прибуткової діяльності підприємства;
 - підвищення надійності та безпеки систем газопостачання за рахунок впровадження нового обладнання та сучасних технологій, засобів телемеханізації;
 - покращення програмного забезпечення всіх відділів та служб підприємства, підвищення ефективності роботи інженерно-технічного персоналу.
2. Залучення фінансових інвестицій в оздоровлення підприємства:
 - скорочення заборгованості по платежах за надані послуги фізичним і юридичним особам;
 - поповнення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів власників;
 - залучення інвестицій, в тому числі іноземних, під енергетичні програми;
 - скорочення нераціональних витрат «тіньового» характеру.

Адекватне реагування на проблему подолання збитковості та використання відповідного інструментарію механізму фінансового оздоровлення дозволить запобігти банкрутству та визначити оптимальні шляхи підвищення і зміцнення фінансової стабільності підприємства.

Висновки. В цілому з проведеного дослідження, ми виявили причини фінансової кризи на підприємствах та обґрунтували науково-методичні засади розробки механізму фінансової санації. Механізм фінансової санації представляє собою систему регулювання фінансово-економічних відносин і є основною формою реалізації процесу санації. Тому механізм фінансової санації дозволить втілити санаційні заходи на будь-якому підприємстві.

Література

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 31. - ст. 440.
2. Малуська, Д. Процедура банкрутства в сучасних реаліях України / Інтернет-видання «Економічна правда» [Електронний ресурс] / Д. Малуська – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/03/1/583495/>.
3. Банкрутство & Ліквідація «Найбільш збитковими в першій половині року виявилися промислові підприємства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankruptcy-ua.com/news/5160>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. ЗА ПІДСУМКАМИ 2015 РОКУ ЗБИТКИ ПАТ «ЧЕРНІГІВГАЗ» СКЛАЛИ МАЙЖЕ 102 МЛН ГРИВЕНЬ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ПАТ «Чернігівгаз». – Режим доступу : <https://cn.104.ua/ua/for-clients/news/id/za-pidsumkami-2015-roku-zbitki-pat-chernigivgaz-sk18174>.

References

1. Law of Ukraine "On Restoring Debtor's Solvency or Declaring it Bankrupt" // Supreme Council of Ukraine (VVR), on 14.05.1992, №31, st.440. Version of 10/19/2016, the base of 1414-19. - Retrieved from : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2343-12> [in Ukraine]
2. Malyuska, D. Bankruptcy procedure in modern realities Ukraine / Internet publication "Economic true" / - Retrieved from : <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/03/1/583495/> [in Ukraine].
3. Bankruptcy & Liquidation "The most unprofitable in the first half of the year were industry" / - Retrieved from : <http://bankruptcy-ua.com/news/5160> [in Ukraine].
4. State Statistics Service of Ukraine / [electronic resource]. - Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukraine]
5. The official website of PC "Chernihivgas" ON RESULTS OF 2015 DAMAGES PC "Chernihivgas" was almost 102 million UAH / [electronic resource]. - Retrieved from : <https://cn.104.ua/ua/for-clients/news/id/za-pidsumkami-2015-roku-zbitki-pat-chernigivgaz-sk18174> [in Ukraine].

Надійшла 2.08.2016